

Матеріали II Всеукраїнського психологічного конгресу, присвяченого 110 річниці від дня народження Г.С. Костюка (19-20 квітня 2010 року). – Т.1. – К.: ДП «Інформайно-аналітичне агентство», 2010 – 448 с. С. 421-424.

Тищенко Лілія Валеріївна

Маріупольський державний
гуманітарний університет

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ТА ПІДТРИМКИ СТУДЕНТІВ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ

Статтю присвячено аналізу нормативно-правових підстав організації освіти студентів з обмеженими функціональними можливостями. Представлено структурно-функціональну модель психологічного супроводу та підтримки представників цієї категорії в процесі навчання у ВНЗ. Доведено ефективність комплексної психологічної роботи зі студентами з обмеженими функціональними можливостями.

Ключові слова: студенти з обмеженими функціональними можливостями, психологічний супровід та підтримка, структурно-функціональна модель.

Недостатній рівень розвитку комунікативних навичок та компетенцій, знижений рівень адаптивного потенціалу, наявність внутрішньоособистісних конфліктів, невміння повноцінно інтегруватися у суспільстві, відчуття власної неповноцінності та неспроможності у молодих людей з обмеженими функціональними можливостями на фоні їх прагнення до самоактуалізації та самореалізації викликають значну низку особистісних та соціально-психологічних проблем. Тому вивчення психологічних особливостей та динаміки особистісних змін у людей з обмеженими функціональними можливостями, а також здійснення кваліфікованого психологічного супроводу представників даної категорії, належить до числа актуальних соціальних проблем на сучасному етапі розвитку суспільства.

Традиційна державна політика у відношенні інвалідів, орієнтована на їх медичне обслуговування та задоволення матеріальних і побутових потреб, в сучасному світі втрачає свою актуальність та ефективність. Все більшого розповсюдження набуває підхід, відповідно якому суспільство та самі інваліди створюють умови для повноцінного життя, задоволення потреби у соціальному розвитку особистості, інтеграції в суспільстві та досягнення максимально можливого рівня самостійної участі у суспільному житті.

Інвалідність як соціальний феномен кожної держави потребує планування та розробки заходів щодо реабілітації та інтеграції осіб з обмеженими можливостями, а також міжнародної координації. «Стандартні правила врівноваження можливостей інвалідів», прийняті у 1993 році Генеральною асамблеєю ООН, стали базовими у сфері прав інвалідів в країнах – членах ООН.

Згідно Саламанкської декларації щодо освіти осіб з особливими потребами, прийнятої Всесвітньою конференцією з освіти представників цієї категорії (Саламанка, Іспанія, 7-10 червня 1994 р.), навчання у ВНЗ є складовою процесу соціальної інтеграції категорії молоді з обмеженими функціональними можливостями.

За даними Всесвітньої Організації охорони здоров'я близько трьох відсотків студентів вищих навчальних закладів – інваліди. За станом на 01.01.08 року в Україні зареєстровано близько 10 тис. молодих людей з обмеженими функціональними можливостями, 7 тис. з яких навчаються у вищих навчальних закладах I-IV рівня акредитації. Нажаль, ця цифра має тенденцію до збільшення, тому, однією з найважливіших задач оточуючих виступає надання допомоги студентам з обмеженими функціональними можливостями в ефективній інтеграції в соціум шляхом створення адекватного середовища, а також здійснення кваліфікованого соціально-психологічного супроводу.

Існуюча в Україні нормативно-законодавча база щодо категорії осіб з обмеженими можливостями складається з Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (2001 р.), який визначає основи соціальної захищеності інвалідів в Україні та гарантує їм рівні, поряд з іншими громадянами, можливості для участі в економічній, політичній та соціальній сферах життя суспільства, створення необхідних умов для повноцінного життя відповідно до індивідуальних здібностей та інтересів; Постанови Кабінету Міністрів України «Про стан державної молодіжної політики» (1999 р.), Концепції спеціальної освіти осіб з фізичними вадами в Україні на найближчі роки та перспективу (1996 р.) [2]. Закон України «Про реабілітацію інвалідів», прийнятий у 2005 році, став базовим законом, в якому зазначена мета державної політики щодо відношення до інвалідів, визначені основні заходи зі створення різноманітних умов усунення або компенсації обмежень життєдіяльності інвалідів.

Визнання нашою державою Конвенції ООН щодо прав дитини посилило увагу суспільства до проблем дітей та молоді з особливостями психофізичного розвитку, створення найсприятливіших умов для їхньої соціальної адаптації, залучення у систему суспільних відносин [3]. В Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) наголошується на необхідності вдосконалення освіти дітей та молоді з особливостями психофізичного розвитку в системі закладів суспільного виховання та освіти, забезпечення повноцінної життєдіяльності та соціальної адаптації, розвитку в них адаптаційних можливостей.

Навчання у вищому навчальному закладі є однією з провідних форм соціальної діяльності, яка потребує наявності у індивіда певної системи соціальних, психологічних та психофізіологічних здібностей та властивостей. Тому однією з найважливіших проблем освіти на сьогодні виступає розвиток нових підходів щодо створення освітнього простору для осіб з обмеженими функціональними можливостями. Вивченню специфіки процесу навчання студентів цієї категорії присвячені роботи В. Засенко, К.Кольченко, П.Таланчука, М. Томчук, І.І. Іванова [1,4].

Аналізуючи специфічні особливості навчання, професійного становлення та екзистенціонального самовизначення студентів з обмеженими функціональними можливостями, ми дійшли висновку, що вища освіта повинна сприяти формуванню та розвитку у представників цієї категорії психологічної структури, яка заснована на усвідомленні власних можливостей та потенціалів. Вищий навчальний заклад у відношенні до них повинен сприяти формуванню адекватних уявлень щодо власних можливостей, створювати умови для пошуку своїх максимальних можливостей, сприяти розвитку самої сильної психологічної здібності, яка стане основою формування смисложиттєвих орієнтацій, професійної самоідентифікації та успішної соціальної інтеграції.

На наш погляд, вирішення завдань психологічного супроводу категорії студентів з обмеженими функціональними можливостями, що знаходяться у стінах вищого навчального закладу, може виконувати соціально-психологічна служба ВНЗ (як невід’ємний елемент системи вищої освіти), робота якої повинна бути спрямована на розкриття потенційних можливостей кожного з представників цієї категорії. В цьому сенсі, це повинна бути саме розвиваюча робота, а не корекційна (спрямована на «виправлення» відхилень та недоліків).

Розроблена нами структурно-функціональна модель психологічної роботи зі студентами з обмеженими функціональними можливостями включає основні напрямки роботи, що визначаються провідними зонами проблематизації у навчальній діяльності представників цієї категорії, та відповідні форми психологічної роботи.

Структурно-функціональна модель психологічної роботи зі студентами з обмеженими функціональними можливостями

Зони проблематизації у навчальній діяльності	Напрямки психологічної роботи			Форми роботи
	Психологічна допомога	Психологічний супровід	Інформаційно-методичне забезпечення оточення (викладачі, студенти)	
Навчальний процес	- розвиток позитивно орієнтованої навчальної мотивації; - формування адекватного відношення до власних навчальних досягнень; - розвиток навчальних інтересів та зацікавленості змістовною частиною процесу навчання	- супровід процесу адаптації до нових умов навчання у ВНЗ; - здійснення індивідуально-психологічної підтримки в ході навчального процесу	- методична підготовка викладачів до використання сучасних навчальних технологій з метою вдосконалення навчального процесу; - сприяння впровадженню викладачами інноваційних освітніх технологій	Тренінги Індивідуальне та групове консультування Групи взаємодопомоги та взаємопідтримки Групи спількування
Процес комунікації	- розвиток соціально-комунікативних компетенцій; - індивідуально-психологічна допомога з подолання негативних комунікативних установок та особистісних бар’єрів; - формування орієнтації на особистісну взаємодію з	- супровід процесу адаптації до нових умов соціальної взаємодії та комунікації; - індивідуально-психологічна підтримка в ході залучення до соціально-комунікаційних процесів;	- інформаційне забезпечення викладачів та студентів щодо соціально-психологічних особливостей осіб з ОФМ з метою: підвищення рівня толерантного ставлення; подолання негативних стереотипів та установок, розвитку здатності до прийняття;	

	викладачами та співкурсниками; - розвиток здатності до встановлення соціально-комунікативних контактів	- інформаційна підтримка з питань функціонування громадських та студентських об'єднань; - психологічний супровід процесу інтеграції в академічну групу та студентську громаду	- методичне забезпечення викладачів з метою ефективної організації навчально-виховної роботи	
Професійна спрямованість	- подолання особистісних недоліків, що склалися на попередніх етапах онтогенезу; - побудова позитивно спрямованих життєвих перспектив; - формування спрямованості на професійне становлення та професійну діяльність; - індивідуально-психологічна допомога з розвитку значущих індивідуально-психологічних здібностей та якостей; - розвиток професійної Я-концепції	- індивідуально-психологічна підтримка в процесі професійного становлення та досягнення професійної самоідентифікації; - інформаційна підтримка з питань соціальних прав та гарантій, соціально-трудового законодавства	- розробка рекомендацій для викладачів щодо опори на ті психологічні функції студентів з ОФМ, що виступають основою для їх професійного становлення та розвитку	

Виходячи з концепції моделі нами було здійснено комплексну психологічну роботу зі студентами з обмеженими функціональними можливостями. Перший етап спрямований на цільову групу представників цієї категорії для яких характерне включення власних обмежень в структуру образу-Я, що в свою чергу впливає на специфіку проектування ними власного майбутнього. Система роботи включала: 1) Тренінг, спрямований на розвиток розуміння власної системи цінностей та суб'єктивних смислів, на розкриття прихованих ресурсів, вирішення внутрішніх протиріч, створення умов для засвоєння та перетворення отриманого досвіду у власні ресурси, відчуття відповідальності за власні життєві вибори (40 годин: 10 занять по 4 години). Мета тренінгу полягала у подоланні недоліків в особистісному розвитку молодих людей з обмеженими функціональними можливостями, що склалися на попередніх етапах онтогенезу, в створенні умов для їх особистісного розвитку через рефлексивний аналіз різних аспектів власного «Я» та власних можливостей, для формування навичок цілепокладання та проектування перспектив власного життя, а також усвідомлення та прийняття відповідальності за власне життя, формування навчально-професійної орієнтації. При розробці тренінгового сценарію враховувалися специфічні особистісні особливості контингенту учасників тренінгу: наявність негативного сприйняття власного «Я» та переживання власної неповноцінності, намагання приховувати власну індивідуальність, страх соціальної взаємодії та уникнення

групових форм роботи; 2) Індивідуальне та групове консультування, спрямоване на усвідомлення молодими людьми з обмеженими функціональними можливостями протиріч у власній особистісній структурі, на активізацію внутрішніх особистісних ресурсів, формування самоідентичності та самоприйняття власної особистості. Використання цих форм роботи сприяло розвитку зрілих адекватних оцінок власних життєвих перспектив молодих людей з обмеженими функціональними можливостями, створювало умови для усвідомленого прийняття ними міри відповідальності за власне життя; 3) Групи взаємодопомоги та взаємопідтримки, робота яких сприяла усвідомленню студентами з обмеженими функціональними можливостями власної належності до групи людей, які стикаються з подібними проблемами, з тими ж самими ускладненнями в стінах ВНЗ та поза ними, переживають ідентичні почуття та емоції; виникненню зацікавленості учасників в спілкуванні та взаємодії з представниками своєї категорії, а також бажання поділитися власним досвідом та досягненнями; блокуванню страху соціальної взаємодії та формуванню позитивного відношення до групових форм роботи.

Другий етап роботи спрямований на цільову групу студентів з обмеженими функціональними можливостями, для яких характерна низька орієнтація на пряму соціальну взаємодію, побоювання індивідуальної взаємодії, а також бажання приховувати власну індивідуальність. Виходячи з визначених проблем, розроблено тренінгову програму, яка розрахована на 20 годин (5 занять по 4 години) та спрямована на розвиток комунікативних навичок у студентів з обмеженими функціональними можливостями, на формування в них здатності до встановлення соціальних комунікативних контактів з оточуючими, подолання негативних комунікативних установок та очікувань, зняття існуючих комунікативних страхів та бар'єрів. Тренінгова робота супроводжувалася такими формами роботи, як індивідуальне консультування та робота груп спілкування.

Повторна діагностика дозволила встановити ефективність комплексної психологічної роботи, яка сприяє подоланню недоліків в особистісному розвитку молодих людей з обмеженими функціональними можливостями, що склалися на попередніх етапах онтогенезу, створенню умов для їх особистісного розвитку через рефлексивний аналіз аспектів власного Я та власних можливостей, формуванню навичок цілепокладання та проектування перспектив власного життя, а також усвідомленню та прийняттю відповідальності за власне життя, формуванню навчально-професійної орієнтації.

Література

1. Актуальні проблеми виховання та навчання студентів з особливими потребами: Збірник наукових праць / За заг. ред. П.М. Таланчука, Г.В.Онкович. – К.: Університет «Україна», 2000. – 384 с.
2. Збірник нормативно-правових актів у сфері захисту прав дітей. – Дитячий фонд ООН Шізеґ. – 2003. – 412 с.

3. Конвенція ООН з прав дитини: Шляхи практичного застосування. Методичні рекомендації./ Упоряд. Г.М. Лактіонова та інш. – К.: Науковий світ, 2001. – 37 с.
4. Таранченко О.М., Засенко В.В. Державний стандарт спеціальної освіти: коментар фахівця // Дефектологія. – 2004. – №2. – С. 2-6.